

Bokessay

Erik Kaas Nielsen 2000: *Den der er forkølet skal i fængsel – en bog om børns leg og fortællinger. En udvalgt og redigeret samling af artikler skrevet i årene 1967-1999.* Første bind i en skriftserie fra Sekretariat for Børnekulturnetværk. Akademisk Forlag, København. Forord ved lektor, mag. art. Flemming Mouritsen, Syddansk Universitet/Odense. 183 sider. Illustrert. Av Berit Østberg

Det var to tosser. De hed Dum og Ingen. En gang var Dum og Ingen oppe i et højhus. Så falt Ingen ud af et vindue, og Dum løb ned til en betjent og sagde: "Ingen er falt ud af et vindue!" "Sig mig, er De dum?" "Ja, hvor ved De det fra?"

Vitsen leser vi i Erik Kaas Nielsens siste bok, "Den der er forkølet skal i fængsel", fortalt av en 9 år gammel pike i 1969. I Homers Odysseen finner vi den eldste skrevne varianten, om Odysseus som overlistet kyklopen Polyfemos ved å si at han het Ingen. Og selv om vi ikke tror at denne historien har vandret fra barn til barn i to og et halvt tusen år, registrerer vi at en spøk som ble oppfattet som morsom noen århundrer før Kristus, også kan fange barn i mediesamfunnet.

Boken består av 18 artikler, inndelt i 3 kapitler, samt en innledning ved forfatteren. Kapitlene kalles Den muntlige fortælletradition, Glæden ved ord og Leg – traditioner og fornyelse. Det første kapitlet inneholder vitsen om Dum og Ingen. Her er et rikt fortellerstoff hentet fra våre dagers barn, og også fra barn før. Evald Tang

Kristensen foretok en innsamling av barns fortellinger i Gjellerup på Jylland i årene 1871-75. Det inspirerte Kaas Nielsen til selv å foreta en reise til det gamle Gjellerup 120 år etter, for å se hva barn hadde å fortelle i 1995. Der var det fortsatt mange historier å høre, om ikke de samme som Tang Kristensen fant. Kaas Nielsen kunne konstatere at moderne barn hadde evner både til å berette og til å glede seg over gode vitser.

I det andre kapitlet gjengis flere typer barnekultur fra Kaas Nielsens innsamlinger. Her er vrøvleremser og rim, revyviser, parodier og tuellesanger, som viser fantasi og ordglede hos ungene. Vers fra pikenes poesibøker var det første barnekulturstoffet Kaas Nielsen skrev metodisk ned, da han begynte som lærer i 1950-årene. Sangleker og klappesanger er også rikholdig gjengitt. Kapitlet avsluttes med gåter, gjerne med en vri på de gamle og velbrukte gåtene, som krever helt nye og utenkelige svar.

I kapitlet om lek og tradisjon beskrives gamle leker som tauhopping og paradishopp, samt den forholdsvis nye og svært populære strikkhoppingen, inngående. Her drøfter Kaas Nielsen spørsmålet om leken holder på å forsvinne, slik mange voksne forestiller seg. I dag er det en vanlig oppfatning at barn har sluttet å leke. Er de ikke på kurs i sport og musikk, så sitter de inne og spiller på data eller PC. Men hvis voksne selv går ut i marken og bruker øyne og ører, kan vi fort komme til andre resultater. Denne marken ligger åpen og tilgjengelig omkring oss på alle kanter, ikke minst i løpet av alle daglige skolefrikvarter. For å samle barnetradisjoner trenger man kon-

taktskapende evner og finfølelse, som kan bli belønnet med tillit og åpenhet. På den måten oppdaget Kaas Nielsen et rikt materiale. Han forstod hva han hadde i hendene, og tok frem blyant og papir. Gjennom sitt mangeårige arbeid tett på informantene er han i stand til å gi en rekke eksempler på at selv om innholdet i lek, sanger og alskens ordleker er i konstant endring, er barnas kultur ingenlunde på vei ut.

Erik Kaas Nielsen er ikke bare blant de første som gikk ut i "barnefeltet" i Skandinavia, men også den som har holdt ut definitivt lengst og har publisert mest. I nesten et halvt århundre har han samlet leker, vitser, sanger og fortellinger blant danske skolebarn. Mye av dette er utgitt, både som folkeminner, blant annet i Børne- og Ungdomslitteraturmagasinet, og i pedagogiske skrifter, ofte i samarbeid med Dansk Folkemindesamling og Danmarks Radio. Foruten en lang rekke artikler har han i årenes løp publisert seks bøker om barns kultur.

I spesialområdet barnekultur innenfor etnologi og folkloristikk har Kaas Nielsen vært en pioner. Barnelek, som fra et voksent synspunkt er prototypen på det ubetydelige, har han bidratt til å heve opp til et interessant kulturuttrykk. Ved å sette barnekulturen inn i større sammenhenger har han vist uvitende voksne at hos barna er allmenne kulturelle prosesser i sving. Om uttrykkene virker små, er til gjengjeld barnas aktivitet i kulturtraderingen betydelig, og langt større enn hos mange voksne. I våre industrialiserte samfunn blir kultur og kunst langt på vei produsert av noen få profesjonelle, og deretter levert ferdigpakket til publikum. I barnas overlevering deltar derimot de fleste medlemmene. Førsteklassingene lærer av de større, og de viderefører leken i sin tur. Barna tar imot materialet, forkaster deler av det og bringer nytt

inn, og de lager spontane varianter, så leken aldri går helt likt på to skoler eller boligområder. Det viser seg også at både de generelle episke lovene for fortellinger og reglene for tradisjonsoverføring, fungerer i beste velgående i barnas eget fortellerstoff. Dette er lover og regler som de tidlige folkloristene utledet av studier av folkeviser og eventyr. Både eventyr og barnas fortellinger følger mange av folkediktingens episke lover, slik de ble fremsatt av Axel Olrik i 1908. Her kan nevnes motsetninger og konflikt, gjentakelser, tretallsloven, og at det bare er to personer på scenen samtidig.

Muntlig tradisjonsoverføring hører hjemme i en kultur der skrift ennå ikke har begynt å spille hovedrollen. Dermed kan vår tids barnetradisjoner lære oss uventet mye om eventyr, viser og sagn som ble samlet inn på 1800-tallet, og om prosessene som skjedde i overføringen. I barnekulturen finnes gammelt og nytt i assortert blanding. Unger er raske til å plukke opp stoff fra sin egen tid, men for en tradisjonsforsker er nok det historiske aspektet mest spennende, særlig når vi ser at deler av barnas kultur har så gamle røtter at de virker nærmest udødelige. Enkelte eldgamle leker slik som paradishopping (fra oldtiden) og Bro bro brille (fra middelalderen), ville utvilsomt ha vært glemt og borte i dag hvis ikke ungene hadde videreført dem utenfor de voksnes blikk. De aller fleste barn i Europa kjenner disse lekene fortsatt. Hvilke voksne ville vel ha tatt vare på slikt fra oldtid og middelalder? Vi har jo ikke bevart Draumkvedet engang, middelalderdiktet som henter sitt tema fra samme tid og forestillingsverden som Bro-brille-leken.

Det er all grunn til å takke Sekretariatet for Børnekulturnetværk på Danmarks Pædagogiske Universitet for denne boken. Sekretariatet ser det som en hovedoppgave

å synliggjøre barnekulturforskningen, og å vise de voksne rikdommen og standhaftigheten i barnas lek. Også for norske studenter og forskere har denne boken mye å gi, og vi kan håpe den vil utfordre norsk aktivitet på området barnekultur.

Valget av Erik Kaas Nielsen som førstemann ut i en større serie, er klokt. Kaas Nielsen har studert barnas kultur fra mange synsvinkler og gir fyldige henvisninger til forskning, både i Danmark og i andre land. Historiske og folkloristiske forhold belyses, så vel som struktur, språk og utbredelse. Kildeopplysningene er grundige. Det er en delikat bok vi har i hendene, og mange muntre fotografier av lekende barn er med på å gjøre den til en fornøyelse å lese. "Den der er forkølet skal i fængsel" er velskrevet, med et overskudd av overbærende humor, det danske lune, som passer som hånd i hanske til emnet. Det er en nyttig bok, ikke bare for folkeminneforskere og kulturinteresserte, men dessuten for den som kan trenge en artig vits, ny eller eldgammel.

Erik Kaas Nielsen nevner at den vanligste anvendelse av ordet "barnekultur" betyr kultur for barn, som regel i voksen regi og for offentlige midler. Dette er ikke hans bord. Det han er opptatt av, er barnas eget stoff, og det er en grei avgrensning. Men jeg savner en klarere påvisning av at det også eksisterer et skille mellom det som overføres fra barn til barn, og det barn lærer av voksne. Det fins nemlig en rekke arenaer der voksne er med når barn lærer sanger

og leker, som barnehagen, barneselskaper, speideren, sangkor og flere andre. Det er min erfaring at læringsmiljøet er vesentlig. Det barna lærer av andre barn har en unik verdi, en betydning for dem, som det voksenlærte mangler. Barnefelleskapet gir ungene en opplevelse av frihet, der de kan finne uttrykk for tanker og følelser som de ellers må holde for seg selv, enten på grunn av voksnes forbud og samfunnets tabuer, eller fordi de blir ertet av kamerater av annen alder og kjønn. Det er disse lekene og sangene og ordene barna bruker når de er alene, og det er denne kulturen som har en frihetsfunksjon for dem. Opplevelsen av full frihet og trygghet er en klar og nødvendig forutsetning for den skapende fantasien spill med alle sine spontane variasjoner. Fordi barnas kultur tilfredsstiller dype behov hos barna, tilhører den de innvidde, og hører inn under begrepet esoterisk.

Påpekingen av dette forholdet kunne ha kastet et klarere lys over betydningen av barnas egen kultur for leserne. Da ville vi også forstå bedre hvorfor foreldre og pedagoger ikke bør blande seg i barnas kultur, om det er aldri så velment. Innsamling skader neppe, men en lettvent og overflatisk synsvinkel, enten den er estetisk eller pedagogisk, griper ikke kulturens egentlige verdi. En forutsetning for at den kan fortsette å leve, er at vi voksne viser barna respekt og lar dem dyrke leken sin i fred.